

Recenzija
UDK 3:301.151
Primitljeno u lipnju 1980.

»IZGRADNJA ISTORIJSKOG SVETA U DUHOVNIM NAUKAMA«

Wilhelm Dilthey

Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1980, 402 + 40 str.

Ako možemo govoriti o nekim osnovnim teorijskim usmjerenjima i oblastima u humanističkim disciplinama, pogotovo društveno-historijskim, onda možemo reći da smo iz tzv. kulturalističko-historicističkog smjera dobili, iako dosta kasno, jedno od najznačajnijih djela — »Izgradnja istorijskog sveta u duhovnim naukama« (»Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften«) W. Diltheya, u izdanju BIGZ-a, djelo je prevela Dušica Guteša, predgovor napisao Ivan Urbančić. Djela iz ovog područja su, ako ih usporedimo s onim iz »pozitivističkog« područja kod nas manje prevedena, i zato je to djelo značajno.

Wilhelm Dilthey (1833—1912) je prvenstveno filozof (uostalom, kao i ostali utemeljitelji kulturalizma, odnosno, historicizma — W. Windelband, H. Rickert). Ali on se, u uskoj vezi sa svojom tzv. »filozofijom života« zanimao za posebnu oblast psihologije i oblast historijskog, duhovno-kulturno i društvenog svijeta, rezultat čega su velika i značajna djela kao: »Einleitung in die Geisteswissenschaften«, »Weltanschauungslehre«, »Die Wissenschaften vom Menschen, der Gesellschaft und die Geschichte« i sl.

Djelo »Izgradnja historijskog sveta u duhovnim naukama« nije dovršeno i, kako kaže B. Groethuysen, priređivač rukopisa za to djelo (1926. god.) »i pored potpuno fragmentarnog karaktera poslednjih beležaka, ipak stičemo utisak o jednom delu koje je zamišljeno u velikim potezima« (str. 69—70), a koje je Dilthey i namjeravao ostvarivati. Djelo se neposredno veže uz sadržaj djela »Einleitung in die Geisteswissenschaften« izdanje 1883. godine. Dijeli se na četiri dijela — poglavlja (I Studije o utemeljenju duhovnih nauka; II Izgradnja istorijskog sveta u duhovnim naukama; III Plan za nastavak studije o izgradnji istorijskog sveta u duhovnim naukama; IV Dodatak). Drugo i treće poglavlje nastala su oko 1910. godine, a ostala par godina ranije.

Po Diltheyu, duhovne znanosti čine »jedan saznajni sklop koji teži da dođe do predmetnog i objektivnog saznanja o spletu ljudskih doživljaja u svetu istorije i ljudskog društva« (str. 73.). Njihovo se utemeljenje odnosi na sve vrste znanja. »Ono mora da obuhvati oblast znanja stvarnosti, utvrđivanja vrednosti, kao i određivanja svrha i donošenja pravila« (str. 75).

Psihički je sklop usmjeren na sagledavanje predmeta i na izbor građe. Psihička struktura je usklađena sa životnim uvjetima i ona tu usklađenost, ravnotežu nastoji dinamički održavati i očuvati. U središtu duhovnog svijeta jest doživljaj s jedne i objektivni »duhovni sklop« s druge strane. Oblast duhovnog svijeta kreće se u trijadi doživljaj-izraz doživljaj-razumijevanje izraza. Doživljaj povezuje sadržaj s predmetima kao i s jednim »ja« (str. 90). Doživljaj je neposredno određen. Objektivni duhovni sklop je ono opće, zajedničko u društveno-kulturnom životu pojedinaca, društvenih grupa, etičkih zajednica i širih društveno-kulturnih cjelina. U zavisnosti o pristupu, možemo zahvaćati šire i uže sklopove, više ili manje homogene i sl. Elementi od kojih se sastoje (specifična značajna obilježja pojedinaca, institucije, kolektivne ideje, predodžbe, društvene organizacije, etničke zajednice itd.) imaju različite međusobne odnose, funkcije, u zavisnosti, kako o prostornoj tako i o vremenskoj lociranosti. Zadatak naučnika i jest da pronikne u konkretne veze, dinamiku, značaj svakog tog elemenata »živog«, pokretnog sklopa.

Metodu i teoriju duhovnih znanosti Dilthey temelji na svom shvaćanju života. Tu je život tretiran kao život ljudi, život u kojem nalazimo duševnost i duhovnost i koji se može dokučiti samo iz života — doživljajem, iznutra. Sam čovjek, čovječanstvo, jest jedinstvo fizičkog i psihičkog, psihoduhovnog. Ono što duhovne znanosti (ili kulturološke, taj termin Dilthey izbjegava jer vrijednosno konotira) proučavaju jest specifično duhovno područje analitički izdvojeno, dakako, ne dovodeći u pitanje nevladitost, autonomiju, specifičnost duhovnog područja.

Za razliku prirodnim znanostima, duhovne znanosti imaju za predmet pojave života, odnosno psihoduhovnog, kojima pristupamo iz života. Pojavama prirodnog kao pojavama ne-života pristupamo izvana. U duhovnim znanostima postoji istovrsnost subjekta spoznaje, odnosno spoznajne djelatnosti i predmeta spoznaje. Ti se predmeti zahvaćaju »iznutra« doživljajem, razumijevanjem, otkrivanjem smisla i značenja. Te pojave na taj način i postoje. Prirodne pojave nije stvorio čovjek, nisu duhovne i ne kriju smisao. U njima otkrivamo samo shematske, uzročno-posljedične odnose, njihovo bitno obilježje je mehaničnost. U psihoduhovnoj oblasti, značenje se veže uz odnos između dijela i cjeline. U tom odnosu dio nije sveden na sredstvo unutar cjeline, niti je cjelina neki vanjski i apstraktni cilj u odnosu na dio. Odnosi zavisnosti su prožeti ciljevima i vrijednostima a cjelina i dio se kroz njih stalno interferiraju. U tim fenomenima historije (ili na njima) djelatni duh otkriva svoje tragove, značenje, smisao koje još produbljuje, proširuje. U duhovnim znanostima je određenost predmeta proučavanja neposredno data budući da su utemeljene u doživljaju (odnosno doživljajem), a doživljaj je nešto direktno određeno za subjekt koji spoznaje. Kod prirodnih znanosti »dolazi od odvajanja datog čulnog sveta kao fenomenalnog od jednog zakonitog poretka hipotetički zahtevanih stvari, koji je misaono dograđen da bi se svet objasnio.« (str. 379).

Doživljaj u najvećoj mjeri i najneposrednije izražava subjektivni aspekt duhovne realnosti. On oživljava smisao, značenje. »Svest o jednom doživljaju i njegov sastav, njegovo postojanje-za-mene i ono što u njemu za mene postoji su jedno isto; doživljaj se pred onim koji shvata ne nalazi

kao nekakav objekt.« (str. 203). Doživljaj se manifestira na interpersonalnom planu izraza, od gesta do jezika i različitih sistema znakova koji dobivaju smisao otkrivanjem onoga na što se odnose, tj. ako se mogu razumjeti, ako mogu biti dešifrirani. Ulazeći u odnos izraz-izraženo, razumijevanje otklanja granice individualnog doživljaja. »Razumevanje znači pronalaženje svoga Ja u nekom Ti; duh sebe ponovo nalazi na sve višim stupnjevima sklopa...« (str. 235). Razumijevanje može biti usmjereno na zahvaćanje jedne individualne cjeline ili na zahvaćanje općih veza. Naknadno dolaženje do doživljaja preko izraza odvija se preko uživljavanja, transpozicije, naknadnog oblikovanja. Ako se razumijevanje fiksniranih životnih manifestacija postavlja i odvija metodično, onda imamo tumačenje, koje u hermeneutici dobiva svoj najrepresentativniji i najrazvijeniji vid.

Dilthey pobliže određuje svoje shvaćanje sklopa u području »objektivnog duha«, kako njegovih »djelatnosti« tako i njegovih »djela«. Izraz »objektivni duh« je preuzet od Hegela, ali Dilthey navodi razlike između njegovog shvaćanja povijesti, objektivnog duha i Hegelovog shvaćanja (kao i shvaćanja ostalih metafizičara, apriorista), pa i teoretičara tzv. »historijske škole«. Dilthey njima odaje priznanje za sagledavanje relativno autonomnog područja objektivnog duha. Ali, Dilthey odbija bilo kakvo stajalište transcendentalnog nosioca temelja povijesti tj. objektivnih duhovnih pojava. Odbija i Hegelovo stupnjevanje područja duha (na tzv. subjektivni, objektivni i apsolutni), kao i, s tim usko povezanu, koncepciju lukavstva uma u povijesti kojom Hegel podvostručuje svoj transcendentalizam. Hegelove forme apsolutnog duha (umjetnost, religija, filozofija) Dilthey vraća u sferu objektivnog duha. Svoje stajalište Dilthey određuje kao imanentističko i znanstveno.

Spomenuli smo da Dilthey zauzima imanentno, realno-znanstveno stajalište. Kako on postavlja i razrješava probleme svrhovitosti, progressa? Što se tiče tih usko povezanih problema, pa i problema vrijednosti, Dilthey kaže da sklop djelovanja ima »središte u samom sebi i što utvrđuje i realizuje vrednosti... tako da svaki vrednosni sud i svako postavljanje svrhe usmerene na budućnost mora da bude zasnovano isključivo u tom strukturnom sklopu.« (str. 203). Što se tiče trajanja i promjene Dilthey spominje da »suština tu označava samo trajanje u promeni, a razvoj samo oblik toka, određen zakonom progresivnog stečenog sklopa. Doživljaj ili shvatanje pojedinca ne kazuje nam ništa o nekakvom razvoju kao napredovanju.« (str. 313). Razvoj, a i progres se svode na opću težnju sklopa k održavanju ravnoteže (dinamičke) u odnosu na okolinu, širu cjelinu, po čemu se razvoj, progres određuju. Dakle, ne radi se o postavljanju i ostvarenju posebnog cilja, svrhe. »Strukturni sklop, doduše, nije objektivno svrsishodan, ali postoji svrhovito djelovanje usmereno na određena stanja svesti.« (str. 86).

Što se tiče problema odnosa između objektivnih sklopova i pojedinaca, po Diltheyju, sklop određuje pojedinca pa i velike ljude. »Njihovo stvaranje... svoje ciljeve crpi iz vrednosti i sklopa značenja samog razdoblja« (str. 247), oni su ograničeni horizontom svoga vremena. Tek prilikom nekih, pogotovo dubljih promjena sklopa, pojedinac može u nekoj mjeri inicirati neke novine, ostvarivati nešto što do tada nije postojalo. Ali, sklop nadilazi značaj, djelatnost pojedinca, pa ma koliko pojedinac bio velik. Djelovanje

individuama je (kao i status i odnos dijelova u cjelini), istinsko iako ograničenog značenja. »... Značenje toga što oni rade u sklopu istorije postaje vidljivo tek kasnije; ono daleko prelazi okvire svrha koje su sebi postavili. U tome nema ništa mistično; ne treba potezati neko providenje niti nekakvu svrhu koju bi sama istorija sledila. U širem sklopu, kako vreme odmiče, postaju vidljiva dejstva postavljanja svrhe...« (str. 396). Krećući se u toj problematici odnosa između individuuma i društva, objektivnog duha, povijesti, Dilthey se pita »koji je to odnos u kome određene strane ili delovi različitih individua, međusobno homogene, zajednički deluju u pravcu obrazovanja jedne ukupne snage (Totalkraft)?« i kaže da to »pretpostavlja da je sklop konstitutivno sadržan u homogenim delovima individua.« (str. 323).

U vezi s problematikom odnosa između pojedinca i društva, objektivnog duha, primjetit ćemo da, ono što je zajedničko, opće u individuama (ono homogeno, općechovječansko), Dilthey shvaća u nekoj mjeri mehanički, statički, a ne dinamički, potencijski i stvaralački. Za takvo stajalište problem samorazvoja, promjene cjeline postaje izuzetno težak. Sam Dilthey, s druge strane, dijelom negira tu svoju spomenutu tvrdnju (str. 323) i otvara novi aspekt, ali tu i zastaje. Naime, on tvrdi da: »individue koje u okviru jedne takve radnje zajednički deluju pripadaju tom sklopu samo u onim procesima u kojima i one učestvuju u ostvarenju te radnje, ali one u te procese unose celokupno svoje biće, ... u toj oblasti ... pored energije usmerene na radnje, prisutne su uvek i druge strane ljudske prirode; tu se ističe njena promenljivost.« (str. 249). Dakle, u djelatnosti svake individue prisutne su i druge strane njenog bića, a ne samo one koje ulaze u (odnosno grade) homogeni krug na nivou mnoštva individua. Pitanje je — u kakvom odnosu stoje te snage, djelatnosti spram onih snaga koje ulaze u (odnosno grade) ono homogeno polje sklopa? I tu postoji međuutjecaj, kako iz perspektive sklopa tako i iz perspektive cjelovitog i polivalentnog bića individue. Otvara se polje historije (a ne samo homogeno polje jednog vremena, epohe) s jedne strane, te historijske, povijesne, cjelovite i dinamičke ličnosti s druge strane.

Naznačit ćemo još neke granice tog djela (kao uostalom i čitavog kulturnističkog pravca). Najozbiljnija jednostranost sastoji se u zaobilaženju, nedovoljnom problematiziranju determinizma, objektivnih uvjeta, veza a ne samo razlika između determinističkih i teleoloških procesa u antropološkoj oblasti. Odatle i prevelik hiatus između ovako koncipirane znanosti o čovjeku, društvu, historiji s jedne, i prirodnih znanosti s druge strane. Dalje, čini nam se da (iako to može, ali samo na prvi pogled, izgledati paradoksalno), su unutar te koncepcije sloboda i historija suženo tretirani i shvaćeni.

Imali smo u vidu teorijsku okosnicu djela. Treba napomenuti da ono obiluje dragocjenim, posebnim zapažanjima, osvrtima, komparacijama unutar širokog i bogatog polja »objektivnog duha«. S jednakom erudicijom, sigurnošću i temeljitošću Dilthey zahvaća i povezuje naoko u maloj mjeri povezane, udaljene oblasti i to iz perspektive smislenih, unutarnjih veza (npr. njegove analize i komparacije materijalne proizvodnje, raznih grana i vrsta umjetnosti, religije, filozofije, politike, državnog ustrojstva i sl.). To daje djelu posebnu svježinu i aktualnost.

I na kraju, iako usput rečeno, čudi nas što je tom djelu dat neprimjeren predgovor I. Urbančića. I. Urbančić, po našem mišljenju, veoma seriozno, sistematski izlaže i problematizira neke najosnovnije probleme filozofije života, vremena i sl., ali ostaje veoma daleko od specifičnih i bitnih problema, sadržaja koji su postavljeni i izneseni u djelu. U stvari, on ih uopće i ne zahvaća.

Stanko Baković